

IZ ISTORIJE KRIVIČNIH NAUKA

КРИВИЧНО ПРАВО

ИСТОРИСКА КРИТИЧКА СТУДИЈА

ЂАЧКА РАСПРАВА

М. МИЛОВАНОВИЋА

БЕОГРАД

1889.

КРИВИЧНО ПРАВО КОД СЛОВЕНСКИХ НАРОДА И СРПСКИХ ПЛЕМЕНА*

„Словенству је намењено да
каже последњу реч у развиту
европског човештва.”

Хердер

Кривична правна свест словенских народа са неким особинама које су својствене словенском племену прошла је у главном оне исте степенице којим је ступала правна свест свију осталих јевропских и ваневропских народа. Крвна освета, крвнина, сакаћење, спаљивање, жигосање, вешање и т. д. јесу видљиви облици у којима се кривично право појављивало код свију словенских племена, што јасно показује ступањ умнога развића њихова. А суд божји који је цветао у своје време код словена особито нам показује како су наши јуначки преци поред свију својих врлина били грешна дечица теолошка, којој су попови и други освећеници и преставници божанске моћи вечно турсали. Неколико примера из писаних споменика о кривичном праву код словена објасниће ово што наведох.¹

Да и не помињем најраније доба где се кривично право не појављује као јавна друштвена функција него је чисто осветничког карактера, где су цветале самопомоћ и крвна освета, довољно ће бити за малени обим ове кривично правне расправе да поменем читаоцу неколико примера из кривичних законика, Руса, Чеха, Срба и Пољака из доба кад се код њих кривично право појављује у писаним законима, што се не мало сувремено десило, јер законик Душанов, Казимира великог, Карла IV и руска правда појавили су се једно за другим у првој половини четрнајестог века. Ево неколико примера из руских писаних кривичних закона.

По праву које је било оличено у тим законима злочинца су према величини кривице вешали, спаљивали, главу му секли, на комаде га секли у воду бацали и

* стр. 80–92.

1 При прегледу словенског крив. права послужио сам се делима два највећа правна словенска историка Маћејовског и Јиричека.

на колац набијали. Даље су секли злочинцу руке, ноге, уши, нос, сипали му у грло растопљено злато, очи му вадили, имаће одузимали, живог закопавали и из земље прогонили. Дела за која су се злочинци овако осетљиво казнили у току времена од прве половине четрнаестог па до краја 17 века у многе су варирала и оступала од првобитног значаја, али у главном остала су истоветна.

Тако наши су наивни и побожни руски прадедови у своме умном детињству и теолошкој плашљивости држали да лажљивцу ваља језик осећи да не може више лагати; растопљеним златом запојити онога који је за њим толико жеднио, те је новце лажне ковао; на ватри спалити онога који увреди божанство или другога упали, руку осећи онеме, који је другога ударио или друго какво зло уинио да више никога не удари; ногу осећи онеме који је ухваћен у каквом злочину да не би више могао ићи и чинити недела; живу закопати матер, која је своје дете удавила; обесити онога који је крао туђу зараду, да више никад не украде и т. д. Но и ово је било доста благо за свету ревност побожних Руса у своме теолошко-детињском умном ништавилу, него су још поштравали смртну казну онда кад је злочинац учинио више недела тиме, што су га на комаде секли или на који други начин мучили. Даље не само руски но и сви словенски и вансловенски старински крив. закони говоре још и о крвини, која је једина казна за злочин на првом племенском ступњу народног живота, где се личност човека губила у значају породичком те тако се сва породица појављивала као чинилац недела које је ваљало казнити.

На првом ступњу где су породице или племена независна од какве више целине, крвна је освета, или што је свеједно породични рат неизбежан резултат таког социјалног стања.² Али кад се племенска независност у неколико скучила и племена потпала под заједничку владу, но још изнутра доста независна остала, крвнина је неизбежан резултат тога прелазног стања јер породице су снажне па на захтев опште власти неће да издаду кривца, те тако настане откуп. Истина у доба о коме сада зборимо државе су словенске биле доста снажне изнутра и словенским законима овога доба где се о крвини говори, (вражда) јасно нам показују да се тада начело народне целине у данашњем смислу није било ни приметно. Кад се овом што сам до сад рекао дода још и то, како су код старих Руса и за најмање крађе очекивала лопова вешала; како се казна често простирала на жену и децу злочинчеву, како су секли обе руке онеме, који је лажно начинио какву исправу; како су жену живу закопавали кад је мужа убила; како се браколомство главом плаћало и кривцу се све имаће одузимало и деца му с тим у прошњу одгоњена, онда можемо саставити и ако непотпуну слику о руској правди и ступњу умног развоја руског народа.

Ако бисмо сад потражили узроке, који су стварали у прво доба код руског народа овако осетљиве казне, и због којих су се оне у току времена по мало ублажиле и до данас не мало са свим изгубиле, у првом своме значењу нашли бисмо их у оба случаја у умној сфери руског народа која се с падом теолошке умне сфере, почетком новог поретка светског и стварног проучавања веома проширила. Ако бисмо хтели научно разлагати развој кривичног права код руског народа, ваљало би нам индуктивним начином пропратити умни развој његов с којим су ишли упоредо морални и правни појмови његови, али по што ми је ово немогуће учинити у овој краткој расправи, то само напомињем читаоцу да је најстарије кривично право код Руса одговарало потпуно правној свести целине, и с временом пошто је умна револуција захватила мали изабрани део његов, правда се његова која је и данас оличена у руским

2 За ово су нам најјаснији доказ арбанаска и нека црногорска племена (Кучи Пипери и др) где се до најновијег доба задржао строги племенски независни живот са крвном осветом. Међународни ратови нису ништа друго, но у великом крвна међународна освета.

законима све више одмицала од општег живља правне народне свести тако да се данас наметнула одозго (од умно развијене класе народа) човечнија правда кривична, која далеко лебди изнад његових моралних појмова и умног развоја. Овако је исто било негда са хришћанском религијом, која једва да је и до данас својом акцијом на масу, која је врло далеко стајала испод њених идеала, учинила икакву корист умном људском развоју, па по свој прилици овако ће исто бити и са кривичном правдом и политичким уређењем данашњих тако званих цивилизованих народа јевропских.

Што се тиче питања: да ли је римско право учинило каквог год хуманитарног утицаја на данашње кривичне законике европске држим да је с њим начисто не мало сваки разборити читалац, који је размишљавао мало подубље о развоју правних и моралних осећаја човештва, јер при том размишљању морао је наићи на факта из којих му је ваљало закључити да је старо римско право производ правне аристократске свести римскога племена која је била испресецана плебејским ропским и туђинским елементима, те тако изишао неки правни хаос од сепаратно племеских ни космополитских крив. правних појмова потпуно типа теолошког. А нови хуманитет кривично правни одабраног дела данашњег јевропског становништва резултат је сасвим супротних услова онима који су били у римској држави.

Пад теолошке владе, нови светски поредак, релативност правде и одговорности човекове, влада закона (природних) и пропаст самовоље, најновија социјална и правна наука, које су на овом камену (вледи закона) развиле се, јесу узроци данашњих кривично правних појмова одабраног дела европског становништва, који су (појмови) као што рекох наметнути писаним законима маси популарној у Јевропи, која је узевши просечну меру далеко иза њих изостала са својим правним осећајима. Даље излагање руских кривичних закона и поступка суђења пуно је истина занимљиве материје за правног читаоца, особито „суд божји”, ако би хтео да слуша просто причање без икакве научне вредности. Но како задаћа ове расправе није та да прича, то ће се надам се читалац задовољити овде са овом начеоном напоменом а за опширнију научну студију кривичне руске правде постараће се можда најближа будућност. На реду је да прозборим сад неколико речи о кривичној правни код Чеха и Пољака.

За злочина дела по старом ческом праву сматрала су се следећа: убиство ухваћено, курварство, фалсификација новаца и докумената за које су чињенице, били странци или урођеници плаћали уједно и главом и имањем. Крвнине је било и плаћала се према друштвеном реду у коме се убијени находио, а овако се исто плаћала крвнина у Русији и Пољској. Како су се вршила убијства? Је ли било спаљивања? Живог закопавања сакаћења и т. д.? Споменици мјче, али читаоцу је познато да једнаки умни услови доносе са собом и једнаке кажњиве друштвене резултате, те тако свакојак је морао и правни појам ческог народа проћи оним истим путем којим су прошли правни појмови свију осталих народа на једнаком ступњу умног развоја. Где је било крвнине, ту је свакојак пре тога морало бити крвне освете и других веома осетљивих казни па следствено сакаћења и спаљивања, јер је то био једини начин по старим детињско-теолошким умним појмовима човештва да се тежи злочини теже и казне. Но по свој прилици чески је народ као најстарији културни народ међу словенима прешао ове прве степенице још раније него што би се што о њима могло тада записати, а нови поредак светски и шира сфера ума човекова донела је њему оно, што су по својој природи морали донети – стваран појам о злочину и казни.

У аристократској Пољској чекале су преступника оне исте казне које су се појављивале тада, у осталом свету с тим изузетком, што се блуд казнио смрћу, и згариште је било намењено само онима који су увредили Бога или покрали свете

ствари. Крвнина се овде више развила него игде, јер је Пољска била еминентно држава племића, који су по кашто тек од шале убијали светину и плаћали крвнину.³ За убиство простака плаћало се најпре 10, после 30, и најпосле 60 марака, поред чега је ваљало убици још који месец лежати у затвору, за главу племићску плаћало се 120. При крају средњег века крвна се освета укиде и наступи смртна осуда, али се племићима помогло тиме што је против њих ваљало имати сведока, међу којима бар најмање двојица су морали бити племићи. У осталом историја кривичног права пољског јесте историја аристократско теолошких осећаја и правне свести њихове. У овој је ствари остала Пољска непомична за много векова и сва њена слава и величина била је постављена на трулом аристократско-теолошком темељу. Те за то је отаџбина највећег међу светским умовима (у своје време) који је отпочео умну револуцију у Европи остала изолована од ње и Пољска је чамила у мраку теолошком све до своје пропасти.

На завршетку ове расправе ваља ми прозборити и о кривичном праву код српског народа.

Кривично право код српског народа као народни елеменат задржало се до најновијег доба не мало у своме зачетку, за то, што је политички живот народни убрзо после смрти Душанове почео нагло опадати а умни му се, морални и правни живот почео кочањити те је неколико векова под мусломанским притиском не мало непомично стајао. Али ипак узрок овој непомичности не ваља тражити толико у политичком паду српскога народа, колико у социјалном стању његовом у коме се затекао у оно доба кад је пропала Србија политички. За владе Немањића српска је држава по изгледу била с поља чувена, а изнутра снажна али читаоцу је познато да је ово обоје становало на ломном аристократском темељу, који се пред првом повећом спољном бујицом свалио и српска се држава распала на своје првашње елементе. Но осим ове грдне ране од које су патиле не мало све старе средњевековне паћа и неке нове јевропске државе, од којих су неке угинуле, а многе са тешком муком преживеле, српски се народ затекао по смрти Душановој у таким умним приликама, да му је по све била немогућа идеја народног јединства.

Племенске тежње и велика засебност народна, која се код словена особито појављује, у држави Немањића била је само привидно поништена а у ствари је, притиснута војничком снагом и сјајом круне Немањића, потајно тињала и готовила се за нови пожар чим се покаже први појачи унутарњи покрет, што заиста и видимо да се одма и десило после смрти великог Душана, који је племенске тежње био највише притиснуо. Али притисак нагло ишчезну са смрћу његовом и од велике српске државе за једно тренуће ока постаде оно што је и пре било и што је по снази узрока социјалних за онда неопходно ваљало да буде. Велика држава распада се по неодољивим узроцима у своје првобитне елементе и у многе независне племенске државице. Ово је било у ствари током са свим природним и није ни од чије воље зависило; па за то су глупа сва приговарања надри историка, као да је властела српска навалице упропастила српску државу због саможивих својих интереса, јер српска је држава постојала само политички, и за владе Немањића, а у социјалном значењу биле су многе племенске државице, што се у ствари и показало одма чиме је спољни притисак ишчезао. Идеја народног јединства била је тада непозната српскоме свету и племена су се често мрзила и гонила као највећи злотвори.

3 Закон је у најстарије доба казнио смрћу хотично убијство, али племићима је било лако доказати да је нехотично и платити за њ новцима. Доцније и сам је закон ослободио племића од смрти кад убије простака.

Над овим умним нивѠм, нису се тада били узвисили нити су се могли узвисити народне старешине за то их видимо где се сваки по смрти Душановој проглашује самосталан господар у своме племену, чему ништа нису могли помоћи ни сабор пећски ни молбе и клетве Лазарева. Све је то било узалуд, и Лазар је био кнезом Шумадије и цар без сваке власти над осталим српским покрајинама. Истину ову неоториво је доказао неумрли песник описујући кнеза Лазара како пише писма и зове на Косово овим речма: „Ко не дође на бој на Косово за руком му жито не родило, у двору му чедо не плакало и т. д.” Према овоме веома су наивни наши историци који нам причају да је тобож српска државна заједница српских племена пропала на Косову, јер је она пропала одма после смрти Душанове, а социјалне није нигда ни било у српским земљама, а суд њихов као да су српске племенске поглавице као што рекох биле издајице, не само да је наиван него и сувише глуп, јер су поглавице радиле онако, како би радио сваки поштен човек са њиховим знањем и искуством. Неодољиви унутарњи узроци упропастили су српску државну заједницу, а мусломани су били просто гробари, који су саранили већ политички мртву српску државу.

Ово неколико речи из српске историје напоменуо сам читаоцу из два са свим видљива узрока, од којих је један у томе, што су социјално стање и правна свест народна у веома великом вероватноћом извести каквоћа другога, а други опет у томе што су нам наши наивни историци нагоњени часним достојанством народног поноса већ уши заглунули Душановом државом и њеном снагом и величином па нам после са патријотским лељеком причају како је та слава и величина пропала због издаје и нехата поглавичког и њиховог грамжења око власти. Ми им данас признајемо у оваком излагању старе српске историје велико патријотско осећање и бѠно саучешће у тузи несрећне прошлости српске, али ипак морамо бити толико искрени да им кажемо да у њихову излагању и нема ничега другог сем патриотских осећања која историји као науци не користе нимало. Причања овака могу бити „трогателна” забавна, па ако хоћете и чудновата, али немају никакве научне вредности, па за то бисмо их молили, да оваким стварима не забављају више сићушну дечицу по школама и наивне читаоце ван ње. Читалац ће тек како ваља извести социјално стање српскога народа у држави Душановој из самог закона великог цара српског, па за то смо срећни што га не морамо молити да прими на веру без опширних доказа оно што смо до сад прозборили о узроцима величини и пропасти старе српске монархије. Ево неколико кривичних случајева из самога законика у коме је по мишљењу компетентних за то судаца оличен у неколико виши правни појам него што се тада находио у просечној свести тадашњег социјалног стања у Србији.

У издању Новаковићевом Душанова законика, вели се у 134 члану и члановима који за њим иду ово што следује: Ако властелин осрамоти судију, да му се све узме, а ако ли село да се распе и опљени. Ко убије судијног посланика или пристава да му се одузме све. Ко војујући обори цркву да се обеси или убије. Ко прода хришћанина у другу веру да му се осече рука и одреже језик. Поп латински тако исто да се казни по закону светога краља. Ако јеретик живи међу хришћанима да се жигоше (прожеже). Мађијоник да се казни по закону светих отаца. Ко се нађе да прави новце у селу да се сажеже и село да се распе. Ако се нађе такви златар у граду да се сажеже и град да плати глобу. Ко убије оца, брата, матер или сестру да се жив сажеже. Ко убије светитеља или попа да се убије или обеси. Ако властелин убије себра да плати 1000 перпера, а ако себар убије властелина да му се обе руке осеку и да плати 1000 перпера. Ко нехотице убије другога да плати 1000 перпера а ко навалице да му се обе руке осеку. Ако се ухвати лопови у крађи да се ослепе или обесе. Ако се у ком селу нађе лопов да се село распе, лопов да се обеси стрмоглав и ослепи а господар од села да плати сву штету.

Ко обије врата и уђе у чиј дом да му се осеку руке и да плати учињену штету. Ко узме девојку на силу да му се обе руке осеку и нос одреже. Ко осрамоти девојку да му се одреже нос и да јој да трећи део свога имања. Ко другога обеди да се казни као лопов. Ако пијаница кога повреди и окрвави да му се око ископа и рука осече, ако ли удари и не повреди да се вргне у тавницу и бије багинама. Ако меропс побегне од свога газде па га он нађе да га осмуди и распори му нос те га с тим обележи као свога.

Даље у чл. 197 товари се кривична одговорност за велике злочине на сву породицу, т. ј. одговара отац за сина и обрнуто, даље се товари одговорност на село и околину где се коме учини штета ако се кривац не може наћи. Даље се помиње у омањим случајима, где ко није на делу ухваћен суд божји са врелом водом и усијаним гвожђем. Осим ових случајева, које сам местимице повадио из законика Душанова као особите примерке који показују тадашње социјално стање у Србији за време Душаново има у њему и таквих чланака који нису много изостали иза данашњем појма о кривично-правној материји. Али ово су изузећа, а по правилу је казна: мач, вешала, спаљивање и сакаћење. Ето вам читаоци слике у којој се појављује народна правда за време највише славе и величине не српскога народа и његовог социјалног стања, но његове државне величине која се с поља сјајила свецима и племићима царевима и краљевима, а изнутра била у веома ровитом стању, које је изишло на видик чим је постала повећа спољна опасност.

Сад кад би читалац пажљиво претресао тачку по тачку крив. закона Душанова, и запитао за узрок онаким осудама, које су по данашњем нашем мишљењу веома грозне и неправичне, тешко би нашао одговора на другом месту осим у теолошкој друштвеној основици и умном систему народном, који се развио на тој основици, као што је то био случај са свима друштвима која су била сувремена Душановој великој држави. У оно доба с поља су државе биле сјајне и велике а изнутра стање социјално веома неповољно, због чега су се тадашње државе распадале и стрпоштавале се пред шаком дувљачких азијатских освајача. Истина је ова обележена црним словима на сваком ступцу светске историје за доба мусломанског освајања у Европи. Али читаоцу не ваља из овога извести да је тадашње стање социјално постало каквом шпекулацијом владајућег staleжа, не, то нити је било нити је могуће да буде. Тадашњи услови под којима се друштво развијало, творци су социјалне свести ондашње која се под њима морала онако неодољиво развити. Кривично право Душаново, као што види читалац написано је крвљу човечијом и у небројено прилика понижава човека ван сваке животиње одсецајући му удове, који су део његове природе, али читалац ће се сетити шта смо напред казали о релативности правних и моралних осећаја, према ступњу умног развића и стању социјалном, које отуда истиче.

Према овоме може се без устезања запитати, јесу ли казне законика Душанова биле испод нивоа тадашње свести српскога народа који је у својој детињској наивности држао да је стање социјално. Богом дато, па по томе да је Бог наменио да једни хладују и господаре а други да раде и робују, даље који је веровао у светињу и непогрешност царских и духовничких наредба и држао да се у њима највиша воља исказује? На ово питање читалац ће већ и сам одговорити, да је све што се наређивало у закону Душанову било бар најмање излив свести социјалне српскога народа, а како неки мисле, још и више над њом уздигнуто. По томе ништа наме не смета да Душана назовемо великим законодавцем, при свем том што су његови закони по данашњем нашем појму били чиста резултанта најстаријег теолошког стања социјалног у коме се тад српски народ находио. На кратко законодавац је био славан и закони добри⁴

4 Законодавац је велики ако је написао законе онаке какви потпуно одговарају свести социјалној и још јој малко претходе, а ваљаност закона зависи опет од тога колико се

али је врело из кога су црпљени било веома заражено. Признање ово одузеће надам се читаоцу и најмању сумњу о томе као да се писац ове расправе из каквих претераних разлога хоће да баца блатом на стару српску славу и величину народну, не, то је далеко од њега, него шта више он би слободно пошао у другу крајност и одрешито казао да би се правда учинила таман онако како ваља, кад би се по општем народном правном убеђењу учинило нешто, што би данашња хуманитарност по појму одабране мањине као варварство осудила.⁵

Ако сад оставимо са синовљим признањем наше прадедове, који су живили и радили ни више ни мање него онако како су им савест и ум диктирали, па пређемо мртву тишину, која је после распада српске државе у Србији наступила на земљиште далматинско, босанско и црногорско, видећемо да су им закони били веома слични и правда у многоме истоветна с тога, што су у главном владали исти социјални услови као и у Србији, т. ј. теолошко-аристократски систем социјални. Али ипак далматински градови највише су пажње обрнули на трговачке послове и новчане добитке, те тако у приморским српским далматинским градовима могла се не мало свака кривица новцем откупити, што нарочито вреди за право винодолско. У неким опет општинама кривац се није могао од смрти откупити. Нпр. на Крку платио је главом сваки, који би осрамотио женскињу, трећи пут украо, или украо из куће више од 110 литара сребра, а тако исто главом се плаћало и за тровање. У Сењу иста је казна постизала онога, који би осрамотио женскињу и украо више од 100 литара сребра. На Корчули опет гинуо је онај који би кога убио или учинио насиље. У Шибенику, Котору, и Мљету та је казна постизала само крвнике, а у свима осталим случајима могао се човек новцем откупити. Али ко није имао новаца, тај је морао животом плаћати. Кажњива је дакле јединица била новац и остале су се казни према њој одмеравале, и према томе опет величина кривице зависила је од новчаног стања кривчевог.

Према овоме очевидно је да су далматински кривични закони стајали на много горем темељу него кривична наређења Душанова законика, јер се у њима ништа друго не огледа но некоректно гледиште новчане трговачке аристократије, које није ни могло бити без икакве шпекулације њихове, тим пре, што су приморска трговачка места била на много већем културном ступњу од народа у Србији. Дубровник је у овоме предњачио свима далматинским општинама, и његова прошлост била је у нераздвојној вези са прошлошћу народа у Србији.

За правни живот народа у Србији и осталих српских покрајина, пошто су их Мусломани поплавили, немамо за сад готово никаквих писаних споменика. Али из онога што се о томе зна из наших народних песама, изгледа као да се стање социјално погоршало и самопомоћ место државне власти преотела маха. Народни песник ово је веома живо и китњасто описао у дељењу мегдана помоћу којих су се противници изравнали. Из народне појезије дознајемо даље, да је у народа нашег под Турцима била у великом јeku првобитна племенска освета што нам и данас показују остаци њени у неких црногорских племена. Даље дознајемо и то да је отац породични имао неограничену власт над кућном чељади, а особито мушки над женама. Тако нам песник приповеда, како је неки војвода кад се с војне вратио нашао да га је љуба изневерила и за другог се преудала, с тогу ју је намазао смолом и катраном па живу сагорео.

слажу са правном свешћу социјалном или као што неки веле, колико су излив воље целине народа.

5 Ако се не варам већина нашег народа и данас држи би лопова коме је крађа прешла у навику, ваљало на челу жигосати да га свако познаје. Ако би заиста ово било правно осећање целине народа и данас по моме мњењу неби било варварски ако би се општа покуда задовољила и лопов се жигосао.

Ако се сад обрнемо на ново доба, од кад је искрсла политичка слобода српског народа у данашњој кнежевини⁶ наћи ћемо да је устанак затекао правно стање у Србији, ако не у са свим старинским облицима, оно бар приближно њима. А то је ваљало нашим законодавцима сазнати и проучити, али они су били сувише високо васпитани, те су подоста презирали све оно што се находило у простом народу. Отуда је оно што су за основу народне правде узели туђе законе и тиме учинили знатну погрешку против обичајног права народног, но ово нарочито вреди за законе грађанске, а кривични закон, као производ новог времена доста је приближан општем нивоу правне свести социјалне а најновије доба доноси нам неке користи отворивши врата популарном законодавству које се све више приближује правној свести социјалној.⁷

6 Расправа је писана пре проглашења краљевине.

7 Утицај правне науке на народно наше кривично законодавство веома је интересна и веома занимљива тема о којој би било вредно казати и овом приликом неколико речи. Но само та једина тема захтева у велико обимнију расправу с тога је резервисана за другу прилику и са свим засебну самосталну расправу.